

Liliana Kalita

WYBRANE ZAGADNIENIA
Z NAJNOWSZEJ

PROZY ROSYJSKIEJ

Skrypt dla studentów I roku rosjoznawstwa

WYBRANE ZAGADNIENIA
Z NAJNOWSZEJ

PROZY ROSYJSKIEJ

Liliana Kalita

WYBRANE ZAGADNIENIA
Z NAJNOWSZEJ

PROZY ROSYJSKIEJ

Skrypt dla studentów I roku rosjoznawstwa

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2020

Recenzent
dr hab. Aleksandra Zywert, prof. UAM

Redaktor Wydawnictwa
Anna Świtalska-Jopek

Korekta tłumaczenia tekstów z języka rosyjskiego
Tatiana Kananowicz

Projekt okładki i stron tytułowych
Nadia Issa

Zdjęcie wykorzystane na okładce pochodzi ze zbiorów Autorki

Skład i łamanie
Michał Janczewski

Publikacja powstała w Pracowni Badań Kulturowych
nad Najnowszą Literaturą Rosyjską

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-024-9

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. 58 523 14 49, fax 58 551 05 32

Spis treści

Wstęp | 7

Część 1

Literatura rosyjska po rozpadzie ZSRR

Sytuacja literatury rosyjskiej w okresie pierestrojki	13
Postmodernizm	18
Nowy realizm	21
Nowy sentymentalizm	23
Proza kobiet	25
Pokolenie <i>next</i>	28
Temat wojny w najnowszej prozie rosyjskiej	29
Proza historyczna	32
Nurt fantastyczny	35
Historia alternatywna	41
Postapokaliptyka	43
Antyutopia	44
Literatura popularna	47
Powieść kryminalna – wiodący gatunek literatury popularnej	48
Literatura masowa	52
Glamour, chick lit, antyglamour – nurty literatury masowej	54

Część 2

Materiały pomocnicze do ćwiczeń z najnowszej prozy rosyjskiej

Borys Akunin, <i>Azazel</i>	61
Swietłana Aleksandrowna Aleksijewicz, <i>Wojna nie ma w sobie nic z kobiety</i>	67
Arkadij Arkadiewicz Babczenko, <i>Dziesięć kawałków o wojnie. Rosjanin w Czeczenii</i>	71

Dmitrij Lwowicz Bykow, <i>Uniewinnienie</i>	75
Elena Pietrowna Czudinowa, <i>Meczec Notre Dame. Rok 2048</i>	79
Jelena Siemionowna Czyżowa, <i>Czas kobiet</i>	82
Irina Wiktorowna Dienieżkina, <i>Daj mi! (Song for Lovers)</i>	85
Oleg Igorowicz Diwow, <i>Wybrakówka</i>	89
Jurij Iljicz Druźnikow, <i>Pierwszy dzień reszty życia</i>	93
Dmitrij Aleksiejewicz Głuchowski, <i>Metro 2033, Metro 2034, Metro 2035</i>	97
Guzel Szamilewna Jachina, <i>Zulejka otwiera oczy</i>	102
Wiktor Władimirowicz Jerofiejew, <i>Encyklopedia duszy rosyjskiej</i>	106
Natalia Lwowna Kluczariowa, <i>Wagon Rosja</i>	110
Michaił Borysowicz Kononow, <i>Goła pionierka</i>	113
Siergiej Wasiljewicz Łukjanienko, <i>Brudnopis</i>	117
Władimir Siemionowicz Makanin, <i>Asan</i>	121
Aleksandra Marinina, <i>Kolacja z zabójcą</i>	125
Wiktor Olegowicz Pielewin, <i>Generation „P”</i>	131
Ludmiła Stefanowna Pietruszewska, <i>Jest noc</i>	136
Zachar Prilepin, <i>Sańkja</i>	140
Oksana Wiktorowna Robski, <i>Casual: zwyczajna historia</i>	144
Paweł Władimirowicz Sanajew, <i>Pochowajcie mnie pod podłogą</i>	148
Roman Waleriewicz Senczin, <i>Rodzina Jołtyszewów</i>	152
Władimir Georgiewicz Sorokin, <i>Kolejka</i>	156
Michaił Pawłowicz Szyszkin, <i>Nie dochodzą tylko listy nienapisane</i>	161
Tatiana Nikiticzna Tołstoj, <i>Kyś</i>	165
Ludmiła Jewgieniewna Ulicka, <i>Sonieczka</i>	170
Aleksiej Nikołajewicz Warłamow, <i>Zatopiona arka</i>	174
Swietłana Władimirowna Wasilenko, <i>Głuptaska</i>	178
Jewgienij Germanowicz Wodołazkin, <i>Laur</i>	182
Wybrana bibliografia	 187

Wstęp

W roku akademickim 2017/2018 do programu studiów rosjoznawczych, przyjętego przez Instytut Rusycystyki i Studiów Wschodnich Uniwersytetu Gdańskiego, został wprowadzony przedmiot „Wybrane zagadnienia z najnowszej literatury rosyjskiej”. Zajęcia, mające formę ćwiczeń, zaplanowano w pierwszym semestrze, zakładając, iż zazwyczaj rozpoczynająca dopiero naukę języka rosyjskiego młodzież lepiej zrozumie współczesne utwory literackie, czytane w języku polskim, niż literaturę epok dawniejszych, wymagającą pewnego osadzenia w kulturze i minimalnych choćby kompetencji językowych.

Jak pokazała praktyka, dla części studentów uniwersytecki model nauczania, oparty w dużej mierze na samodzielnym przygotowywaniu zagadnień, analizowanych następnie w grupie na zajęciach, stanowi spore wyzwanie. Dość nikła (choć szybko opanowywana) w pierwszych miesiącach nauki znajomość języka rosyjskiego utrudnia, a niekiedy wręcz uniemożliwia, korzystanie z rosyjskojęzycznej literatury krytycznej, dostępnej m.in. w Internecie. Problemem może stać się również odbiór zalecanej do przeczytania lektury, gdy nie wiadomo, na co warto zwrócić uwagę czytając.

Z myślą o przewyżczeniu takich właśnie trudności powstała ta książka, przeznaczona przede wszystkim dla studentów I roku rosjoznawstwa Uniwersytetu Gdańskiego. Mam nadzieję, że skrypt okaże się przydatny również podczas zajęć fakultatywnych, przy omawianiu tematów dotyczących kultury rosyjskiej, zwłaszcza literatury najnowszej.

Książka składa się z dwóch części – teoretycznej i praktycznej. Pierwsza zawiera informacje o najważniejszych nurtach najnowszej

literatury rosyjskiej, druga to szkice monograficzne poświęcone trzydziestu artystom – pisarkom i pisarzom, którzy tworzą literacki obraz współczesnej Rosji. Proponowany dobór nazwisk pozwala modyfikować listę lektur w kolejnych rocznikach. W części drugiej sylwetki poszczególnych twórców omówione zostały w porządku alfabetycznym. Czytelnicy znajdą tu podstawowe informacje biograficzne na temat danego autora, wykaz jego najważniejszych publikacji, zagadnienia, które warto uwzględnić podczas lektury, i fragmenty recenzji rosyjskich krytyków w przekładzie na język polski. Opinie te mogą stać się inspiracją do formułowania własnych sądów o danym utworze i do podejmowania polemiki z refleksją badaczy wywodzących się z rosyjskiego kręgu kulturowego. Poszczególne szkice zakończone są wskazaniem polskiej literatury krytycznej, do przeczytania której zachęcam nie tylko bardziej ambitnych studentów. Dostęp do tych tekstów nie powinien sprawiać trudności, a sam proces ich poszukiwania może stać się wspaniałą przygodą intelektualną.

Zależało mi, by publikacja została napisana językiem przystępnym, zrozumiałym dla szerokiego grona odbiorców. Wszak to pomoc dydaktyczna, a nie tekst naukowy. Czy mi się to udało, czytelnik sam osądzi.

Zawartość pomocnika stanowi efekt subiektywnego wyboru lektur i literatury krytycznej. Jestem świadoma, że zaproponowany w części drugiej wykaz utworów można uzupełnić lub nawet stworzyć, liczącą nie mniej pozycji, alternatywną listę. Starałam się, by teksty te były reprezentatywne dla procesu historycznoliterackiego obejmującego najnowszą prozę rosyjską i ukazywały studentom obraz współczesnej Rosji w jej wielowymiarowym (także tym bardziej rozrywkowym) aspekcie. Celowo pominęłam najnowszą poezję i dramaturgię rosyjską. Tym rodzajom literackim warto poświęcić odrębne opracowania, które powstają zresztą na gruncie polskim i, mam nadzieję, nadal będą przedmiotem namysłu specjalistów w tym zakresie.

Dziękuję moim studentom za inspirację do napisania tej książki. Mam nadzieję, że czytanie współczesnej rosyjskiej literatury jest i po-

zostanie dla nich okazją do poznawania świata i drugiego człowieka oraz wartościowym sposobem spędzania wolnego czasu, tak jak i dla mnie od wielu lat twórczość ta stanowi źródło refleksji i – przede wszystkim – przyjemności.

Część 1

**Literatura rosyjska
po rozpadzie ZSRR**

Sytuacja literatury rosyjskiej w okresie pierestrojki

Wiek XX obfitował w Rosji w wydarzenia historyczne, z których dwa mają znaczenie szczególne – rewolucja bolszewicka i transformacja ustrojowa, utożsamiana z nazwiskiem Michaiła Gorbaczowa. Nie tylko wpłynęły one na ustrój polityczny czy organizację społeczeństwa, ale spowodowały też istotne przekształcenia w obszarze kultury, w tym literatury.

Rewolucja październikowa 1917 roku i dojście bolszewików do władzy pociągnęły za sobą wprowadzenie cenzury, a także konieczność podporządkowania się pisarzy decyzjom partyjnym i zadekretowanej metodzie stylistycznej określonej jako „realizm socjalistyczny”. Teoretycy nowego kierunku nakazywali uwzględnienie w działalności artystycznej założeń ideologii komunistycznej: dzieło powinno być socjalistyczne (realistyczne i bardzo dosłowne) w treści i narodowe (oparte na stylu charakterystycznym dla tradycji danego kraju) w formie. Awangardowe poszukiwania formalne były źle widziane. Twórcy, którzy nie zaakceptowali nowych wytycznych, udali się na emigrację: albo wewnętrzną – pisząc „do szuflady” z nadzieją, że sytuacja kiedyś się zmieni i ich teksty zostaną opublikowane, albo zewnętrzną, decydując się na opuszczenie kraju i osiedlenie się w innym państwie, co pozwalało im zachować artystyczną wolność, czyli pisać na takie tematy i taką metodą, które najlepiej odpowiadały ich wizji estetycznej.

Grupa ludzi kultury, która odrzuciła radziecki ustrój i zdecydowała się na życie poza ojczyzną (m.in. w Berlinie, Paryżu, Pradze, dalekim Harbinie czy Warszawie), tworzyła tzw. pierwszą falę emigracji

(1918–1922). Byli to ludzie doskonale wykształceni, o silnym potencjale umysłowym i artystycznym, dzięki którym literatura rosyjska mogła się nadal swobodnie rozwijać, choć już bez kontaktu z pozostającymi w kraju czytelnikami. Do przedstawicieli owej „białej emigracji” zaliczamy m.in. Iwana Bunina, Vladimira Nabokova, Georgija Iwanowa i Gajto Gazdanowa.

Odływ obywateli z ojczyzny łączy się często z przełomowymi dla niej wydarzeniami polityczno-społecznymi, a tych w ZSRR nie brakowało. Obecnie badacze wyróżniają już pięć fal emigracji rosyjskiej. Druga fala obejmowała lata wojny (1941–1944) i jej trzon stanowili nie intelektualiści, ale zwykli ludzie, którzy często z powodu wojennej zawieruchy znaleźli się poza granicami ZSRR. Trzecia fala emigracji, tzw. zimnowojenna (nazywana też „dysydencką”), miała miejsce w latach 1948–1989/1990. Pisarze najczęściej otrzymywali zezwolenie na wyjazd, po czym pozbawiano ich obywatelstwa. Przedstawicielami trzeciej fali byli m.in. Władimir Wojnowicz, Aleksander Sołżenicyn, Josif Brodski i Jurij Drużnikow. Czwarta fala emigracji, określana jako „ekonomiczna” (zarobkowa), pojawiła się po roku 1991. Wielu emigrantów tej fali żyje „na dwa domy” – mieszkając poza granicami Rosji, zachowują rosyjskie obywatelstwo i część z nich planuje powrót do dawnej ojczyzny. Tę falę emigracji reprezentują m.in. Dina Rubina i Michał Szyszkin. Do piątej fali uchodźstwa, która nastąpiła już w XXI wieku i wiąże się z krytycznym stosunkiem do rządów Władimira Putina, zalicza się głównie działacze i aktywistów politycznych, prawników i wykwalifikowanych specjalistów, przede wszystkim z branży technologicznej.

W latach osiemdziesiątych XX wieku w Związku Radzieckim, borykającym się przez wiele dziesięcioleci z nieudolnie budowanym komunizmem, zaczęła postępować zapaść – krajem targały kryzysy gospodarcze i polityczne wstrząsy, szerzyła się korupcja, a ludzie coraz dotkliwiej odczuwali spadek jakości życia. Skalę tego zjawiska dobrze oddają słowa

wypowiedziane przez Eduarda Szewardnadze¹ w 1984 roku: „Wszystko przegniło. Konieczne są zmiany”².

Zreformowania chyłącego się ku upadkowi giganta, jakim było ZSRR, złożonego z szeregu republik przyłączonych po rewolucji, podjął się Michaił Gorbaczow, który od 11 marca 1985 roku sprawował funkcję generalnego sekretarza KC KPZR. W 1986 roku przywódca Związku Radzieckiego hasłem „jawność” (*glasnost*) rozpoczął przebudowę, czyli „pierestrojkę” kraju, stawiając na takie działania, jak: unowocześnienie gospodarki, zwiększenie swobód obywatelskich i nawiązanie przyjaznych stosunków z Zachodem. W ramach odnowy życia polityczno-kulturalnego zlikwidowano cenzurę i zniesiono zapis o kierowniczej roli partii w obszarach działalności publicznej i artystycznej. 12 czerwca 1990 roku Rada Najwyższa ZSRR przyjęła Ustawę o czasopiśmie i innych środkach informacji masowej, która pociągnęła za sobą szereg dekrety przywracających możliwość swobodnej publikacji gazet, czasopism i książek oraz otwarcie archiwów bibliotecznych (tzw. speczranów) z zakazaną dotychczas literaturą. 26 grudnia 1991 roku Związek Radziecki jako państwo przestał istnieć, a na jego miejsce powstała Wspólnota Niepodległych Państw.

Co to oznaczało dla literatury? Zainicjowane zostały następujące procesy:

- przywracanie do obiegu czytelniczego utworów zakazanych dotychczas przez cenzurę, w tym:
 - twórczości emigracyjnej (m.in. Iwan Bunin, Mark Ałdanow, Władimir Nabokov),
 - autorów rosyjskich, których teksty ze względu na ich polityczną niepoprawność nie były publikowane, np. *Psie serce* (*Собака*

¹ Eduard Szewardnadze (1928–2014) – polityk pochodzenia gruzińskiego. Od 1978 roku członek Biura Politycznego KC KPZR, od 1985 roku minister spraw zagranicznych ZSRR. Popierał reformy Gorbaczowa (*Eduard Szewardnadze* [hasło], https://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Eduard_Szewardnadze [dostęp: 12.07.2019]).

² W. Marciniak, *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2001, s. 102.

сердце, 1925) Michaiła Bułhakowa, *My* (*Мы*, 1921) Jewgienija Zamiatina, *Wykor* (*Котлован*, 1930) Andrieja Płatonowa, *Requiem* (*Реквием*, 1938–1940) Anny Achmatowej, *Samobójca* (*Самоубийца*, 1928) Nikołaja Erdmana, *Moskwa-Pietuszki* (*Москва-Петьушки*, 1969) Wieniedikta Jerofiejewa,

- tekstów twórców okresu odwilży³, które swoją tematyką wykroczyły poza dopuszczalne cenzurą ramy, np. *Życie i los* (*Жизнь и судьба*, 1959) Wasilija Grossmana;
- koniec pojęcia „emigracja” w znaczeniu podziału literatury na tworzoną w kraju i na obczyźnie. Literatura rosyjska, rozpatrywana od lat trzydziestych XX wieku w jej dwoistości utworzyła w latach dziewięćdziesiątych jeden potok, co znacznie zróżnicowało jej obraz. Część pisarzy-emigrantów (np. Aleksander Sołżenicyn) wróciła po latach do kraju;
- pojawienie się w literaturze nurtu rozliczeniowego – odkrywanie tzw. białych plam w historii, takich jak łagry i inne represje, w tym działania władzy radzieckiej wobec pisarzy, którym konfiskowano archiwa, utrudniano publikacje, a także – zwłaszcza w latach trzydziestych XX wieku – na podstawie fałszywych oskarżeń wytaczano procesy, w wyniku których trafiali oni do łagrów lub byli skazywani na śmierć.

Do roku 1992 w zasadzie uporano się z tym, co należało w kwestii literatury zrobić po transformacji, publikując to, co dotychczas było

³ Odwilż – potoczne pojęcie z zakresu polityki oznaczające złagodzenie represyjnej polityki władz w krajach komunistycznych, pochodzące od tytułu powieści Ilji Erenburga *Odwilż* (*Отменель*, 1954) (R. Cheda, *Jak wyglądała odwilż w ZSRR*, <https://www.rp.pl/Rzecz-o-historii/311169881-Jak-wygladala-odwilz-w-ZSRR.html> [dostęp: 12.07.2019]). W historii ZSRR – określenie etapu, który nastąpił po śmierci Józefa Stalina. Na zamkniętym posiedzeniu XX Zjazdu KPZR w 1956 roku ówczesny I sekretarz KC KPZR Nikita Chruszczow potępił politykę Stalina, co stało się bodźcem do kilkuletniego złagodzenia cenzury. Koniec odwilży zbiega się w czasie ze zmianą w połowie lat sześćdziesiątych XX wieku na stanowisku I sekretarza KPZR, kiedy to Chruszczow zastąpił Leonid Breżniew.

skrywane w szufladach lub zabronione, a także wprowadzając do czytelniczego obiegu literaturę nową, podejmującą tematy dotychczas zakazane, odznaczającą się różnorodnością form stylistycznych i gatunkowych. W sytuacji, gdy czytelnik mógł sam wybierać, co chce przeczytać, a wydawnictwa prześcigały się w oferowaniu tego, co najlepiej zaspokaja czytelnicze gusta, nastąpił zalew rynku literaturą masową o charakterze rozrywkowym, z nieskomplikowaną, najczęściej sensacyjną lub romanśową fabułą, niewymagającą głębszej refleksji. Początkowo były to przekłady z literatury zachodniej, przede wszystkim beletrystyka, utwory sensacyjne i powieści tzw. kobiece spod znaku harlequin. Szybko jednak niszę tę zaczęła wypełniać produkcja rodzima.

Nastąpiło to m.in. dzięki pojawieniu się na rynku nowych wydawnictw, dla których tego rodzaju pisarstwo stanowiło gwarancję ekonomicznego sukcesu. Rosja nadrabiała straty czytelnicze i chciała się wreszcie bawić, a nie tylko czytać tzw. mądre rzeczy. Jednocześnie w obrębie literatury wysokiej krytyka wyodrębniła dwa wiodące nurty: postmodernizm (określany też mianem „innej literatury” bądź „literatury alternatywnej”) oraz nowy realizm (postrealizm)⁴. Trzeba pamiętać, że wszelkie typologie, w tym dotyczące nurtów najnowszej prozy rosyjskiej, mają charakter umowny i służą porządkowaniu obszernego potoku, jakim płynie do czytelnika różnorodna i niepoddająca się łatwym i jednoznacznym opisom literatura. Warto także zwrócić uwagę, iż do grona postmodernistów zaliczeni zostali autorzy kojarzeni z prozą „inną”, jak i ci, których nigdy z nią nie łączono. Etykiety nowości nie rezerwowano wyłącznie dla przedstawicieli klasycznie pojmowanego postmodernizmu⁵.

⁴ Zob. J. Sałajczykowa, *Dziesięciolecie przemian. Proza rosyjska lat 1985–1995*, Gdańsk 1998, s. 9–19.

⁵ Dokładne omówienie specyfiki „innej” prozy oraz spornych kwestii terminologicznych zob. A. Skotnicka, *Model prozy „innej” w literaturze rosyjskiej po 1985 roku*, Wrocław 2001.

Postmodernizm

Nurt ten wyrastał z cechującego świadomość człowieka żyjącego w drugiej połowie XX wieku poczucia chaosu i bezsensu życia (skutek wielkich kataklizmów dziejowych tego stulecia, np. wojen), przekonania, że nieodłączny element jego egzystencji stanowi absurd, wynikający m.in. z utraty jasnych i oczywistych wartości, którymi dotąd mógł on się kierować.

Postmoderniści eksperymentowali z formą, stawiając literaturze wymagania czysto literackie. Pisarz został zwolniony z roli sumienia narodu, autorytetu w sprawach egzystencjalnych i społecznych oraz znawcy świata i nauczyciela życia, a jego głos stał się tak samo ważny, jak głosy bohaterów i czytelników.

Spośród badaczy postmodernizmu warto wskazać dwóch: Johna Bartha, autora eseju pt. *Postmodernizm – literatura wyczerpania*, oraz Jeana Baudrillarda, który wprowadził do teorii literatury pojęcia symulacji i symulaków. Barth uważał, że literatura wykorzystywała już cały potencjał tematów i motywów, a obecnie parodiuje i wyśmiewa samą siebie⁶. Pisarze postmoderniści nie proponują zatem w swych utworach nowych idei, ale żywią się tekstami już istniejącymi, adaptując wątki, schematy i wzorce bohaterów znane z twórczości poprzedników. Baudrillard z kolei zauważył, iż „rzeczywistość nie istnieje”, nie ma bowiem różnicy między tym, co rzeczywiste (realne), a tym, co wyobrażalne (nierealne) – funkcjonują jedynie znaki, które udają rzeczywistość. Nie istnieją one materialnie, choć symulują rzeczywiste istnienie, tzn. wywołują symptomy charakterystyczne dla danego zjawiska. Gdy

⁶ Zob. D. Fokkema, *Historia literatury. Modernizm i postmodernizm*, tłum. H. Janaszek-Ivaničkova, Warszawa 1994, s. 53.

różnica między światem realnym a jego przedstawieniem zacierала się, znak coraz bardziej się uniezależniał, aż doszło do powstania symulaków – bytów, rzeczy lub pojęć nieprawdziwych, wykreowanych; takich, które nie odzwierciedlają rzeczywistości, ale sztucznie ją imitują⁷.

Najważniejsze cechy poetyki postmodernistycznej to⁸:

- spojrzenie na człowieka z punktu widzenia pesymizmu antropologicznego, akcentowanie pierwiastka tragicznego, a nie idealnego;
- walka z tradycyjnymi wartościami, np. autorytetem autora czy sferą *sacrum* w kulturze, rozmycie się opozycji dobro-zło, miłość-nienawiść, życie-śmierć, piękno-brzydota;
- brak wyraźnie określonego sensu, programowa niejasność, posługiwanie się aluzjami, tworzenie sytuacji „labiryntu sensów” i „migotania sensów”;
- fragmentaryczna kompozycja, wykorzystanie montażu do łączenia zjawisk dotychczas odrębnych, wprowadzanie dysharmonii, naruszanie proporcji, obalanie dotychczasowych struktur i tworzenie nowych;
- mieszanie wysokich i niskich gatunków, synkretyczność form gatunkowych, czyli łączenie w obrębie jednego tekstu elementów charakterystycznych dla literatury, filozofii, historii czy innych dziedzin, jak również hybrydyczność gatunkowa, czyli wykorzystywanie elementów różnych gatunków literackich w jednym utworze;
- intertekstualność, czyli nawiązywanie do innych tekstów literackich lub tekstów kultury (malarstwo, muzyka, film), wykorzystywanie aluzji i reminiscencji rozszerzających kontekst kulturowy utworu;

⁷ Zob. np. E. Guzowska, *Jean Baudrillard (2005). Symulakry i symulacje. Warszawa: Wydawnictwo Sic! ss. 195* [recenzja], <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/3672/Ewa%20Guzowska%20Jean%20Baudrillard%20Symulakry%20i%20symulacje.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [dostęp: 6.08.2019].

⁸ Podaję za: Н. Лихина, *Актуальные проблемы современной русской литературы. Постмодернизм*, <https://litra.pro/aktualjne-problemi-sovremennoj-russkoj-literaturi-postmodernizm/lihina-natalija-evgenjevna/read> [dostęp: 6.08.2019].

- ironia jako wyraz krytycznego podejścia do rzeczywistości, przekonania, że nie istnieją powszechne prawdy;
- parodia (karykaturalne naśladowanie cudzego tekstu), trawestacja (ośmieszająca przeróbka tekstu, zachowująca najczęściej tematykę i kompozycję, ale zmieniająca styl, np. z poważnego na komiczny), pastisz (imitowanie stylu innego autora);
- programowa antyestetyka – szokowanie, epatowanie obrazami brutalności i okrucieństwa, akcentowanie patologicznych stron rzeczywistości;
- wykorzystanie inwersji, rezygnacja z psychologicznej i symbolicznej głębi;
- gra literacka – zamierzona zabawa pisarza z czytelnikiem. Autor świadomie żongluje konwencjami, strategiami pisarskimi i stylami literackimi, by ich odkrywanie stanowiło estetyczną przyjemność. Wymaga to od odbiorcy znajomości kultury, metod pisarskich i umiejętności ich rozszyfrowywania. Dzięki temu literatura postmodernistyczna zakłada szerokie spektrum czytelników – mniej doświadczonych, odbierających tekst na poziomie prostych znaczeń, oraz bardziej wyrafinowanych, umiejących odczytywać wielowarstwowy przekaz.

Rosyjski postmodernizm odznaczał się własną specyfiką, wynikającą m.in. z faktu, iż w Rosji w wyniku rewolucji 1917 roku nie zdążył się rozwinąć modernizm. Trudno zatem mówić o postmodernizmie rosyjskim jako opozycji wobec modernizmu. Jako że modernizm został bardzo szybko zastąpiony socrealizmem, właściwsze – jak się wydaje – byłoby stosowanie terminu „postsocrealizm”. Innym aspektem rosyjskiego postmodernizmu jest jego opóźnienie w stosunku do zachodniego odpowiednika, wynikające z wieloletniej izolacji ZSRR od reszty Europy. Wielu pisarzy postmodernistów realizowało założenia programowe nurtu w sposób intuicyjny, nie programowy. Należy też pamiętać o estetycznej niejednorodności rosyjskiego postmodernizmu – w początkowej fazie funkcjonowania miał on charakter elitarny,

Zależało mi, by skrypt został napisany językiem przystępnym, zrozumiałym dla szerokiego grona odbiorców. Wszak to pomoc dydaktyczna, a nie tekst naukowy. Czy mi się to udało, czytelnik sam osądzi. Zawartość pomocnika stanowi efekt subiektywnego wyboru lektur i literatury krytycznej. Jestem świadoma, że zaproponowany wykaz utworów można uzupełnić lub nawet stworzyć, licząc nie mniej pozycji, alternatywną listę. Staralam się, by teksty te były reprezentatywne dla procesu historycznoliterackiego obejmującego najnowszą prozę rosyjską i ukazywały obraz współczesnej Rosji w jej wielowymiarowym (także tym bardziej rozrywkowym) aspekcie.

Dziękuję moim studentom za inspirację do napisania tej książki. Mam nadzieję, że czytanie współczesnej rosyjskiej literatury jest i pozostanie dla nich okazją do poznawania świata i drugiego człowieka oraz wartościowym sposobem spędzania wolnego czasu, tak jak i dla mnie od wielu lat twórczość ta stanowi źródło refleksji i – przede wszystkim – przyjemności.

Fragment Wstępu

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-024-9